שמעתא עמיקתא

גליון תע״ב | חג הפסח | תשפ״א | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב׳

הלכות מצויות לערב פסח שחל בשבת

דיני ערב פסח

שבת הגדול

כשחל ערב פסח בשבת מקדימים דרשת שבת הגדול לשבת שלפני כן. [מ״ב (סי׳ תכט ס״ק ב)]. והנוהגים לקרות את הגדה במנחה של שבת הגדול גם בשנה זו קוראים אותה בשבת של ערב פסח. [מ״ב (סי׳ תל ס״ק ב)].

איסור מלאכה

בערב שבת זו אין משום איסור מלאכה הנוהג בכל ערב פסח. [בה״ל (סי׳ תסח על סע׳ א). ובכה״ח (סי׳ תסח אות ג) כתב שהמחמיר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה כל היום תע״ב].

סדר התפילה

מתפללין בכבכ יום ואמורים מזמור לתודה ולמנצח. וא״צ להקדים להתפלל מחמת אכילת חמץ, כי אין איסור אכילת חמץ בכל היום (ולענין זמן הביעור עי׳ להלן). [לוח אר״י].

תענית בכורות

בשנה זו יש אומרים שמתענים הבכורות ביום חמישי. [שו״ע (סי׳ תע סע׳ ב) בשם י״א (הראשון), וביאר המ״ב (ס״ק ו) דכיון שאינו זמנו, טוב יותר לדחותו על יום חמישי]. ויש אומרים שאינם מתענים כלל. [שו״ע (שם) בשם י״א (השני). ועי׳ במ״ב (ס״ק ז) כי בתענית זה שאינו אלא מנהגא כיון דנדחה ידחה]. ולבני אשכנז יש לנהוג כסברא הראשונה. [רמ״א (שם). אולם לדעת השו״ע מעיקר הדין אין חיוב כי העיקר כדעה הב׳. אלא דעי׳ בכה״ח (אות כ) שכתי׳ שהנוהג להתענות בשביל בנו הבכור בשנה זו אם מיקל כסברא האחרונה לא הפסיד. ועי׳ בארחות רבנו (ח״ב עמ׳ סב) שבעל הקה״י החמיר לעשות סיום אף ביום ו׳. ועי׳ עוד במ״ב (ס״ק ו) שאם קשה להם התענית ביום ה׳ משום דצריך לבדוק החמץ בלילה ולפעמים יש לו הרבה חדרים לבדוק ואינו רשאי לסעוד קודם הבדיקה יטעום מעט קודם הבדיקה או יצוה לאחר לבדוק והם יאכלו]. ומ״מ בשנה זו מקילין יותר מבכל שנה (מפני שהוא צום מוקדם), ולכן אם יש חש איזה מיחוש לא יתענה. וכמו כן בכל אופן יכולים לפדות תענית זו בממון שיתן לפי ערכו לצדקה מאחר שאינו בזמנו וגם מעיקרא אינו תענית צבור. [הגריי״ח זוננפלד (סדר ערב פסח שחל בשבת עמ׳ ז)]. ובכל שנה נוהגים לפטור תענית זו ע״י שמשתתפים בסעודת סיום מסכת וכדו׳. עי׳ הפרטים בשמעתא עמיקתא הלכות מצויות לפסח מהדורה מורחבת.

בדיקת ביעור ומכירת חמץ

זמן בדיקת חמץ

בודקין את החמץ בליל י״ג, כי בער״ש א״א לבדוק כי לכתח׳ לא בודקין לאור החמה. [שו״ע (רסי׳ תמד) ומ״ב (ס״ק ב)]. וצריך לברך על הבדיקה וגם לבטל כמו בשאר שנים. [מ״ב (ס״ק א)].

שכח לבדוק בזמן

אם שכח ולא בדק בליל שישי ונזכר ביום שישי (י״ג בניסן) יבדוק ביום כדרך שבודקים בלילה בברכה. ואם לא בדק ביום שישי בודק בשבת כמבואר להלן, ואם לאו בודק בפסח ומברך על בדיקה זו. [שו״ע (סי׳ תלה סע׳ א) ומ״ב (ס״ק ה)]. ואם לא בדק אף תוך הפסח יבדוק לאחר הפסח ללא ברכה. [שו״ע (שם) ומ״ב (שם)]. ובאופן שנזכר בליל שבת י״א שמותר לומר לעכו״ם להדליק נר ולטלטלו כדי שיוכל הישראל לבדוק לאורו. [אבני צדק (או״ח סי׳ נ)]. וי״א שאסרו לומר לעכו״ם להדליק או לטלטל הנר לצורך זה וע״כ יש לדחות את הבדיקה ליום חול, וכן נראה עיקר [כן משמע מהגר״ז (סי׳ תלה אות ג) והשעה״צ (סי׳ תלה אות ט)]. ובזמנינו שיש אור חשמלי אם הוא דלוק ניתן לבדוק באמצעות אור זה, וכן במקומות שיש בהם חלונות ניתן לבדוק שם בשבת ביום. [עי׳ בענין בדיקה באור חשמל או מול חלון לעיל בהלכות בדיקת חמץ]. ואם עשה נקיון בכל הבית לפני החג או שעשה מכירת חמץ הסומך שלא לבדוק יש לו על מה לסמוך. [עי׳ מש״כ בשמעתא עמיקתא גליון רט״ו שהבאנו בשם הגרי״ש צא״ל שהטעם שבודקים אחר החמץ אע״פ שמוכרין אותו לעכו״ם כי אמרינן דסתם דעת של בנ״א שלא למכור עשרה הפתיתין שדעתם לשורפם. וע״כ ניתן לבדוק בברכה. ולפי דבריו הנחת עשרה פתיתים לפני הבדיקה היא מעיקר הדין, וא״כ בנ״ד שא״א להניח י׳ פתיתים פטור. ועי׳ עוד לעיל בהלכות בדיקת חמץ שיש סוברים שכל שעשה נקיון מער״פ עשרת הפתיתים הוא לעיכובא].

זמן ביעור חמץ

מבערים החמץ בערב שבת [שו״ע (שם סע׳ א)], וטוב לבערו קודם חצות, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות. [שו״ע (שם סע׳ ב)]. וי״א שקודם חצות הוא לאו דוקא אלא בתחלת שעה ששית כמו בשאר שנים [מ״ב (ס״ק ט)], ומ״מ לא צריך לדייק לעשות כן לפני שעה הששית אלא די אם שרפו בתחילת שעה ששית. [מקראי קודש (ח״א סי׳ מח הגה 4) שכן משמע מהמ״ב, ועיי״ש הטעם]. וי״א שניתן לשרפו עד חצות ממש. [דעת תורה למהרש״ם (שם סע׳ ב) שכן הוא משמעות השו״ע, עיי״ש הטעם]. והנוהגים לומר יהי רצון וכו׳ אחר שריפת החמץ י״א שיש לאמרו גם השנה אחר שריפת החמץ. [תשובות והנהגות (ח״ב סי׳ ריא אות ד)]. ויש נוהגים לאמרו בשבת אחר אמירת ביטול חמץ. [עי׳ בספר ערב פסח שחל בשבת (להגר״צ כהן פ״ו הגהכי ב ד)].

זמן ביטול חמץ

מבטלים את החמץ בשבת בסוף שעה חמישית אפילו לא נשאר חמץ ברשותו [רמ״א (שם) ושו״ע (שם סע׳ ו) ומ״ב (ס״ק כב)], וא״צ לבטל בער״ש בשעת ביעורו כי סוף סוף יהיה צריך לבטלו למחרת שהרי חוזר וזוכה בפת שמשייר לצורך השבת ויש לחוש שאולי ישאר מהם מעט. [רמ״א (שם) ומ״ב (ס״ק י)].

מכירת חמץ

מוכרים את החמץ מערב שבת. [מ״ב (ס״ק כ)]. והנוהגים כל שנה לעשות מכירת חמץ ביום י״ג בניסן השנה מקדימים ליום י״ב בניסן.

זמן המכירה (ע״י הבית דין)

י״א שבשנה זו על הב״ד למכור לכתחלה החמץ לעכו״ם ביום שישי בשעה החמישית כבכל השנים (כמו שמצינו לענין ביעור חמץ שלא יבואו לטעות בשאר השנים כנ״ל). [לבושי מרדכי (או״ח סי׳ עה) ושכן המנהג מאז שלא למכור שום דבר חמץ ביום עש״ק מזמן הביעור רק כמו בערב פסח ממש של שאר ימות השנה. ועי׳ בשערים מצויינים בהלכה (סי׳ קטו אות ב)]. וי״א שזו חומרא הבאה לידי קולא כי אחרי המכירה עדיין החנויות פתוחות ומוכרין חמץ, וגם קונים חמץ, וחמץ זה אינו בכלל המכירה כלל כיון שבשעת המכירה לא היה ברשותו, וע״כ טוב יותר לאחר המכירה בער״ש סמוך לכניסת השבת. [אמרי יושר (ח״א סי׳ קמו), וכתי׳ דגם היכא שאינו מוכר סמוך לכניסת השבת יש לומר לעכו״ם שעד זמן איסור חמץ יוכל כ״א למכור חמץ, וכן יוכל כ״א ליקח לעצמו בתורת קנין מהגוי ע״מ לשלם לו כפי המקח שמשלמין בזה לאחרים ובזה יתוקן החששות]. וי״א שיש למכור קודם חצות ולהתנות שיחול המכר סמוך לשבת. [מנחת״ש (ח״ב סי׳ נח אות טו) וי״א דע״מ שלא יהיה משום ״כלתה קיננון״ יקנה לו הישראל סודר בשעת המכירה שאותו יתן הנכרי לישראל לשם הקנין, ועד סמוך לשבת ישאיר הישראל אצלו את הסודר של הנכרי שבאופן זה יחול הקנין רק סמוך לשבת. ועי׳ בזה באמרי יושר (שם)]. ומ״מ י״א שאין להתנות שהקנין יחול בשבת כי דעתם שיש בזה משום איסור קנין בשבת. [רע״א (מהדו׳ ק׳ סי׳ קנט) הביאו המהרש״ם (סי׳ תמד על סע׳ ב) ויעייי״ש שהביא מח׳ בזה. ועי׳ עוד בהר צבי (ח״א סי׳ קכו ד״ה ומדי) ובלוח אר״י בשם הגרי״ז זוננפלד דס״ל שנכון לכתוב שעה בער״ש שבה יחול הקנין שלא יהיה הקנין בשבת. ועיי״ש בהר צבי דס״ל שאין לחוש בכה״ג משום קנין בשבת. ועי׳ עוד בדברי הגרי״ח בסדר ערב פסח שחל בשבת (עמ׳ ח סוף אות ב)]. וי״א שבמכירת חמץ הנהוגה בזמננו שהיא עבור אנשים רבים, יש להתנות שהקנין יחול בשבת, שהרי יתכן שיהיה מי שלא יבער את החמץ שהשאיר לסעודות השבת [שאותו לא מכר לעכו״ם], ואחר זמן איסורו שהחמץ מוקצה, שוב לא יוכל לטלטלו ולהוציאו מביתו. [הגרישו״א צא״ל (הגדה של פסח עמ׳ 20). ועי׳ עוד בהגה דלעיל].

שכח לעשות מכירת חמץ מערב שבת

אם שכח למכור את החמץ בער״ש צריך ליתנו במתנה לנכרי, וצריך להקנות לו בקנין המועיל דהיינו בהגבהה או במשיכה שימשכנו העכו״ם לרשותו, ואם החמץ הוא הרבה שא״א למושכו יקנה לו במסירת המפתח ואף שאסור ליתן מתנה בשבת, לצורך מצוה מותר. ואם ירא ליתן במתנה כי חושש שלא יחזירו לו, יש שמצددים שיכול גם למכור לעכו״ם ואין בזה משום מקח וממכר בשבת כיון שאינו עושה אלא להנצל מאיסור חמץ, אבל יש חולקים ע״ז וסוברים שאסור למכור בכל אופן אפילו אינו לוקח מעות ממנו כלל, אף על פי שמכירה זו היא לצורך מצות ביעור חמץ לא התירו חכמים בשבת מקח וממכר גמור אפילו לצורך מצוה. [מ״ב (שם ס״ק כ)].

תפלת שחרית

בשבת זה משכימים להתפלל, ולא יאריכו הרבה כדי שיהיה להם שהות ולא יבואו לידי מכשול. [מ״ב (שם ס״ק ד)]. ויש נוהגים לומר יוצרות בשבת זו. [א״ר (סי׳ תל אות ב) פמ״ג (שם מ״ז ס״ק א)]. ויש שנוהגים שלא לאמרו. ומנהג אר״י להפטיר וערבה. [לוח אר״י (להגרימ״ט)].

קם מאוחר ואם יתפלל לא יספיק לאכול סעודת שבת

אם קם מאוחר ואם יתפלל לא יספיק לאכול סעודת שבת, יברך ברכה״ת ויאמר תפלה בדילוג ואז יאכל, ואם אין לו זמן כלל (אפילו לדעת הגר״א שסוף זמן אכילת חמץ מאוחר יותר) עליו להתפלל ולאחר מכן יקיים עונג שבת ללא פת. [שרגא המאיר (ח״ד סי׳ סב סוף אות א) ומשנה הלכות (ח״ח סי׳ קצ)]. וי״א שבאופן זה יש לאכול מצה עשירה גם לאחר זמן איסור אכילת חמץ עד שעה עשירית וכדעת השו״ע המתיר בזה. [קנין תורה (ח״ג סי׳ קה). ועי׳ להלן בשם החת״ס בענין אכילת מצה רגילה כשאין לו מצה עשירה].

סעודת שבת

להשאיר חמץ לצורך סעודות שבת

משירין מזון שתי סעודות לצורך השבת. [שו״ע (שם סע׳ א)]. וצריך ליזהר להניחו במקום מוצנע. [מ״ב (ס״ק ג)]. ומ״מ לפי מנהגינו שמבערים הכל קודם חצות כמו בשאר השנים, יכול להניח יותר משתי סעודות אם רוצה לאכול עוד קודם הלילה, או מניח מן החמץ כדי לאכול ממנו עד ארבע שעות ביום השבת. [בה״ל (שם ד״ה ומשיירין). ועי׳ בטעמי המנהגים (עמ׳ רכ:) שיש נוהגים שלא לאכול חמץ אחר ביעור חמץ עד שבת]. ויוכל לצרף ללחם משנה מצה שמורה (לסוברים שאינה מוקצה) אע״פ שאסור לאכלה, ויכול גם לעטפה בניילון וכדו׳ ולצרפה כך. [חזו״א (קובץ אגרות ח״א סי׳ קפח) והגריי״ק זצ״ל (ארחות רבינו ח״ב עמ׳ יא)].

לחלק הסעודות לשני מקומות

יש נוהגים מחמת חשש חמץ לחלק הסעודה לשני מקומות, ותחילה אוכלין שיעור כביצה פת בחצר וכיוצ״ב ואחר כך מנערים היטב מלבושיהן ומדיחים הפה מפרורי חמץ ונכנסים לבית להמשך הסעודה ללא חמץ כלל. ועל עושים כן לכוון בשעת ברכת המוציא לעקור באמצע הסעודה ולאכול בחדר השני, וי״א שעליהם אף לחזור ולגמור בחדר הראשון ולברך פת שם כי ברכת המזון צריך לברכה במקום אכילת הפת. [עי׳ במנח״י (ח״ו סי׳ מח)]. וי״א שיכול לסיים הסעודה בחדר השני ולברך שם כי תבשילים הנאכלים לשובע נטפלים לפת אף אם כבר משך ידו מהפת ונחשב ברכה במקומה. [חשב האפוד (ח״ג סי׳ י). וכן הוא בקנין תורה (ח״ג סי׳ נה) ומ״מ כתב דטוב יותר שיחזור]. ונראה עיקר כדעה האחרונה. [עי׳ מש״כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון ע״ו]. ובשעת הדוחק ניתן אף לעשות קידוש במקום אחד על דעת לאכול הפת בחדר שני באותו בית (ושוב לחזור לחדר הראשון כנ״ל), ואם רואה את מקומו לכתחלה יכול להקל בזה. [בה״ל (סי׳ רעג על סע׳ א ד״ה וכן עיקר)].

הגיע זמן איסור אכילת חמץ באמצע סעודתו

אף אם הגיע זמן איסור אכילת חמץ באמצע סעודתו רשאי להמשיך לאכול שאר המאכלים הכשרים לפסח ואינו צריך לברך עליהם כי אין הדבר בכלל סילוק מסעודת הפת משום שעדיין נחשב כסעודה אחת וכהמשך לתחילת הסעודה. [הגרשז״א והגרישו״א זצ״ל (שבות יצחק פסח פ״ט ס״ק ד)].

אכילת מצה עשירה, מבושלת או מטוגנת

החושש להשאיר חמץ לסעודות השבת שלא יגיע לידי מכשול, טוב שיקיים את שתי סעודות השבת במצה עשירה, ויאכלנה רק בזמן שרשאי לאכול חמץ וכיון שאוכל אותה לסעודת שבת המחויבת בפת יברך עליה המוציא וברכת המזון. [מג״מ (או״ח ח״א סי׳ קנה), אולם הכה״ח (שם אות יא) כתב שמברכים עליה בורא מיני מזונות ועל המחיה אא״כ קובע עליה סעודתו. ולפי דבריו יש לאכול שיעור קביעות סעודה. ולדעת הסוברים (עי׳ שע״ת סי׳ רע״ד אות ג׳) שיוצאים יד״ח סעודה בפת הבאה בכיסנין בכל אופן יד״ח. וכן הביא בקנין תורה (ח״ג סי׳ קה)]. וכמו כן באופן זה יכול לקיים את שתי סעודות השבת במצה מבושלת. [עי׳ במ״ב (סי׳ תמד ס״ק ח) שכתי׳ שמותר לאכול בסעודה זו תבשיל כגון קניידלך. ועיי״ש בשעה״צ (אות א) בשם החיי״א שיכול לקיים סעודה זו במצה מבושלת. ובשם המ״א כתי׳ שאין נוהגין כן, ושבביאור הגר״א מצדד שלפי הרמב״ם אסור לאכול מצה עשירה, וכן מצה מבושלת בער״פ אפי׳ קודם שעה עשירית, ומשמע שם דדעתו נוטה לשיטה זו, ע״כ. ובסי׳ תע״א (ס״ק כ) כתי׳ המ״ב שמצה מבושלת מותר לאכלה, ושכן המנהג]. ואם אין לו, יכול לקיימה במצה מטוגנת. [עי׳ בשעה״צ רסי׳ תמ״ד שהחיי״א מתיר מיני טיגון שעושין ממצה כתושה ובדרך החיים אוסר. אלא דעי׳ במ״ב סי׳ רצ״א (ס״ק כה) שסתם כהחיי״א. ועי׳ בשעה״צ (סי׳ תעא אות כ)]. ובשעת הדחק יש שהקילו לאכול מצות שנאפו בכוונה שלא לשם מצות מצוה. [אז נדברו (ח״א סי׳ לז) ויחו״ד (ח״ג סי׳ כו). ועי׳ במנחת״י (ח״ח סי׳ לז) ולהורות נתן (ח״ד סי׳ מ)].

אין לו חמץ או מצה לקיים סעודת שבת

י״א שמי שאין לו חמץ או מצה עשירה או מבושלת לסעודת שבת מותר לו לאכול מצה בשיעור כביצה ועוד קצת אף בסעודת שחרית הואיל ואוכל קודם זמן איסור חמץ, כדי שלא יבטל מצות סעודת שבת שהיא מה״ת ודוחה איסור אכילת מצה בער״פ שהוא מדרבנן. [חת״ס (סוף מס׳ פסחים הל׳ פסח סי׳ תמד). והנה מנהג בני אשכנז לברך המוציים על אכילת מצה כל השנה. ועי׳ במחז״ב (סי׳ קנח אות ה) דס״ל שבשאר ימות השנה מברכים עליה מזונות כדין פהב״כ, ובפסח שהמצה היא מאכל כל אדם מברך עליה המוציא. ועי׳ באולי״צ (ח״ב פי״ב אות ג) שה״ה במוצאי יו״ט אחרון של פסח, כיון שרוב בנ״א קובעים עליה סעודה, חשובה כלחם גמור. ולפי״ז בער״פ שחל בשבת כיון שרבים אוכלים מצה מבושלת י״ל דלכו״ע מברך המוציא בפרט שקובעים עליה]. אבל לאחר זמן איסור חמץ אין לאכול מצה, אף שלא יכול לקיים סעודת שבת על פת. [אג״מ (ח״א סי׳ קנה) ובצל החכמה (ח״ג סי׳ קיא)].

טלטול מצות בשבת

י"א שמצת מצוה בשבת זו בכלל מוקצה כיון שיש איסור מדרבנן לאכלה בערב פסח ומקפידין שלא להאכילה לבהמה ולעכו"ם. [פמ"ג (שם א"א ס"ק א) הביאו בלוח אר"י. ועי' במנח"ש (ק' סי' י הגה 3) שבשבתות שלפני זה גם לפמ"ג מותר לטלטל את המצות כיון שעומדת לאכילה אף שמקפיד עליה שלא לאוכלה. ואף בשבת זו לא נאסרת אלא מהבוקר]. וי"א שאינה מוקצה כלל. [דעת תורה למהרש"ם (ד"ה גם) שכיון שהיתה ראויה לאכילה בבהש"מ שוב אינה נאסרת בטלטול, כי אין מוקצה לחצי שבת. ואף לנוהגים שלא לאכול חמץ ל' לפני הבית הדין כן כי אין זה אלא חומרא]. ואם יש ילד קטן שאינו יודע לספר ביצ"מ שמותר להאכילו מצה בערב פסח, אין המצה מוקצה לכל הדעות. [שו"מ (תני' ח"ב סי' עז)].

הכנת תבשילים חמץ לשבת זו

אין מבשלין לשבת זה דייסא וכיוצא בזה [שו"ע (שם סע' ג) ומ"ב (ס"ק יב)], כי דברים שדרכם לידבק בכלי יצטרך להדיחם אחר האכילה משום איסור חמץ, ואסור לעשות כן כי אינו צריך להם שוב באותו היום. [מ"ב (ס"ק יא)]. ואם עבר ובישל והמאכל דבוק בקדירה וא"א לקנחו (אבל באופן שדי לו בקינוח אין איסור להדיחו), יש להדיחו מעט להעביר החמץ [רמ"א (שם) ומ"ב (ס"ק יג). ועי' בערוה"ש (אות ט) שהטעם שאין בקינוח איסור כי אין בו טרחא], ר"ל רק בכדי שיעבור החמץ וכדמסיים, ואע"ג שהוא שלא לצורך שבת שרינן בדיעבד משום איסור חמץ. ומ"מ אם אפשר להדיח ע"י עכו"ם עדיף אם א"א בקינוח. [מ"ב (ס"ק יד)].

לבשל בכלים כשרים לפסח או כלים חד פעמיים

טוב שיבשלו בכלים חדשים המוכנים לפסח. [מ"ב (שם)]. ואין לערות רותח לתוך כלי חמץ מכלי פסח, אם לא שרוצה שלא להשתמש בקדרה זו שעירה מתוכה עד לאחר פסח. [שעה"צ (אות ד). ומסתימת הפוסקים משמע שיש להחמיר אף אם הכלי אב"י. והגרנ"ק זצ"ל (חוט שני פסח פ"י ס"ק כד), ועכ"פ בדיעבד אם עירה לתוכם ודאי מותר להשתמש בכלי הפסח בשנה שלאחר זה. ועי' בפמ"ג (שם א"א ס"ק ד) שאם רוצה לאכול את התבשיל בכלי חמץ כשהוא עדיין חם יערה אותו מהקדרה לכלי אחר של פסח שדינו ככלי שני וממנו ישפוך את התבשיל לכלי חמץ]. ובזמננו שמצויים כלים חד פעמיים, ניתן להשתמש בהם לסעודת הלילה וסעודת שחרית ואח"כ זורקים אותם לאשפה.

לאכול מאכלים צוננים

יש שנהגו שאחר התפלה אוכלים מאכלים קרים של חמץ, ואחר חצי היום אוכלים תבשילים חמים שעמדו בתנור ושנתבשלו בכלים של פסח ויוצאים בזה סעודה ג' (ועי' עוד בזה להלן בדיני סעודה שלישית). [מ"ב (ס"ק יד)].

אכילת קטניות

יש נוהגים לאכול אורז או קטניות או תפוחי אדמה אף בסעודת הבוקר. [ערוה"ש (אות ח)].

סעודה שלישית

להשאיר חמץ לצורך סעודה שלישית

לצורך סעודה שלישית לא משיירין חמץ כי זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה (כי אסור לאכול מצה בערב פסח) ולא בחמץ. [שו"ע (שם)].

לאכול מצה עשירה

לדעת השו"ע יש לקיים סעודה שלישית במצה עשירה, וצריך לעשותה קודם שעה עשירית כי משם ואילך אפילו מצה עשירה אסור לאכול כדי שיאכל מצה לתאבון. [שם (סע' א) ומ"ב (ס"ק ה וז). ועי' בכה"ח (שם אות יא) שכתי' שמברכים עליה בורא מיני מזונות ושכן המנהג, מיהו אם אכל שיעור סעודה צריך לברך המוציא ובהמ"ז]. ולרמ"א כיון שמנהגינו שלא לאכול מצה עשירה בפסח ה"ה בערב פסח, ועל כן יש לקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים [רמ"א (שם). ועי' בכה"ח (שם אות טו וסי' תסב אות מא) שכתי' שיש מבני ספרד שנוהגים להחמיר כמנהג בני אשכנז שלא לאכול מצה עשירה. ודעת הגר"ח זוננפלד זצ"ל (שם) שאסור לשתות יין אחרי זמן אכילת חמץ (אע"פ שמן הדין דוקא יין מעט אסור מ"מ אין כל אדם יודע מה השיעור בזה). והלהורות נתן (ח"ב סי' כד) התיר עד שעה עשירית. ועי' במשנת יוסף (ח"ט סי' קיז)], או בתבשיל (כגון קניידלך), אלא שבאופן זה אינו מותר רק קודם שעה עשירית, ובמקום שמקיים בפירות או בבשר ודגים יוכל לקיים אפילו אחר שעה עשירית, אך בכל זה יזהר שיאכל רק מעט ולא למלא כריסו כדי שיאכל מצה לתיאבון. [מ"ב (ס"ק ח)].

תפלת מנחה

יש להקדים תפלת מנחה ולהתפלל חצי שעה אחר חצות היום, כדי למהר לאכול סעודה שלישית קודם שעה התשיעית כנ"ל. [הגרי"ח זוננפלד (סדר ערב פסח שחל בשבת אות ו)].

לחלק סעודת שחרית

י"א שטוב לחלק סעודת שחרית של פת לשנים, כי י"א שיוצא בזה ידי סעודה שלישית. אך כ"ז אם יש לו שהות לברך בינתים ולהפסיק איזה שהות כדי שלא יהיה בכלל ברכה שאינה צריכה. [מ"ב (ס"ק ח)]. ומ"מ אף שחילקו הסעודה של שחרית ראוי לאחר מנחה גדולה לאכול שאר מאכלים ע"מ לקיים סעודה שלישית לסוברים שלא מועיל הסעודה בזמן שחרית. [מקור חיים (לבעל החו"ד שם ס"ק א) ודעת תורה למהרש"ם (שם סע' א ד"ה דסעודה)]. ויש שנהגו שלא לחלק הסעודה. וכל אחד ינהג כמנהגו. [עי' מנח"י (ח"ח סי' לט אות ב)]. וי"א שרובם נוהגים שאוכלים בבוקר מאכלים קרים של חמץ, ואחר חצות היום אוכלים תבשילין של פסח בשר ודגים לקיים סעודה שלישית. [לוח אר"י. עי' לעיל בדיני סעודת שבת בשם המ"ב (ס"ק יד)], אולם רבים נוהגים לחלק סעודת שחרית ולאחר מנחה גדול לאכול שאר המאכלים.

זמן ההפסקה בין הסעודות

המחלק סעודתו לכתחלה ימתין כחצי שעה בין סעודה לסעודה [חזו"א (אגרות חזו"א ח"א סי' קפח). ובחמד משה (שם אות ו) כתי' שהוא כדי הילוך ד' אמות. ובדרכי חיים ושלום (הנהגות בעל המנחת אלעזר עמ' תא) שהוא רבע שעה], או יפסיק ע"י איזה דבר תורה או טיול קטן. [ט"ז (סי' רצא ס"ק ב) בשם מהרש"ל], ואם הזמן בהול יכול להתחיל מיד. [מ"ב (סי' רצא ס"ק טו)].

שאריות חמץ

ניעור מפות ופירורי חמץ

אחר שאכל בשבת זה סעודת שחרית, ינער המפה שאכלו בה ויקנח הקערות באצבעו ויטמנם מן העין עם שאר כלי החמץ. [שו"ע (שם סע' ד)]. ופירורין דקים וקינוח הקערות אין צריך להוציאן מרשותו דנדרסין ברגלים ומתבערים מאליהן ומ"מ טוב שיכבד הבית אח"כ. [מ"ב (ס"ק טו) ומש"כ שם לעשות ע"י עכו"ם היינו במקומות שיש משום אשווי גומות, אבל בזמננו שכל בתים מרוצפים אין איסור ומותר לטאטא הבית כמבואר בבה"ל (סי' שלו על סע' ב ד"ה ויש). ועי' בשש"כ (פכ"ג אות ז והגה ל) בשם הגרשז"א זצ"ל שמצדד שמותר ליתן מים על המקום המלוכלך שברצפה בלבד ולנגב באופן המותר, ואין זה בכלל איסור שטיפת הרצפה].

ניעור הבגדים

ינער בגדיו שלבוש בהם, ויבדוק הכיסים. [הלכות חג בחג (ערב פסח שחל בשבת עמ' צט)].

שאריות בין השיניים

יש להסיר את שאריות החמץ שבין השיניים. [בן איש חי (שנה א' פר' צו אות ח) וכה"ח (שם אות לב)]. ומותר לצורך זה להשתמש במברשת שינים יבשה ובתנאי שאינו פס"ר שיצא לו דם (כל א' לפי טבעו). [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני פסח פט"ו אות ד)].

שיניים תותבות

מותר להגעיל שיניים תותבות לאחר סעודת שחרית בשבת זו (ולגבי הנדון אם הגעלתן היא מעיקר הדין עי' מש"כ בזה לעיל), משום שלפני זמן איסור חמץ אין בזה איסור משום מתקן כלי, כיון שאז עדיין מותר לאכול חמץ, ונמצא שבאותה שעה כלל אין תיקון. [הגרשז"א זצ"ל (מנח"ש מדו' תני' סי' ס אות ל). והמנח"י (ח"ח סי' לז) כתי' שראוי להגעילן בער"ש לפני חצות, ובשבת יזהר לא לאכול בהן מאכל שהיס"ב וסמוך לזמן האיסור ירחץ אותן היטב ויערה עליהן מים חמים].

נשאר לו חמץ

אם אחר הסעודה נשאר לו חמץ וחל זמן איסור אכילת חמץ, מבטלו וכופה עליו כלי עד מוצאי יו"ט, ומבערו. [שו"ע (שם סע' ה)]. ואם יש עכו"ם אז כלב יכול ליתנו לו, ואף שכבר עברו ארבע שעות ועומד בשעה חמישית יטלטלנו ויתן להם כי הוא צורך מצוה כדי שלא יהיה החמץ ברשותו (ובשעה ששית אסור בטלטול כמבואר להלן) [מ"ב (ס"ק כא)], ואף אם ידוע לו שהעכו"ם יוציאנו דרך רה"ר מותר, אבל לא יאמר לו במפורש להוציאו דרך רה"ר, ומ"מ ראוי לבעל נפש שיתנה עמו ע"מ שלא להוציאו (ואף אם בסוף העכו"ם יוציאנו על דעת עצמו אין חשש). [שו"ע (שם סע' ד) ומ"ב (ס"ק טז-יז)]. אבל לכרמלית שאינו אלא שבות מותר אפילו לומר לו במפורש להוציאו כי שבות במקום מצוה מותר. [מ"ב (ס"ק יח)].

לזרקו לבית הכסא

חמץ הנשאר מותר לטלטלו ולהשליכו לביה"כ אם יש לו ביה"כ בחצירו, ואם נשתהה עד שעה ששית שאז אסור בהנאה ואסור בטלטול מותר לזורקו ע"י עכו"ם לנהר או לביה"כ. [מ"ב (ס"ק כא). ועי' בחזו"א (סי' קטז ס"ק טז) דס"ל דבהטלת החמץ בביה"כ (של זמנם) שבחצר כי אינו נחשב כמבוער כי ראוי לבהמה ע"י נקיון. אולם בביה"כ של זמננו אף להחזו"א מועיל לזרקו שם].

לזרקו לפח אשפה

אין להשליך שאריות החמץ לפח אשפה שבביתו. [בן איש חי (שנה א פר' צו אות ג). וכ"כ האל"צ (ח"ג פי"ד אות ב ד"ה אבל)], אולם ניתן להשליכם למיכל האשפה שברחוב (אם יש עירוב בעיר או ע"י עכו"ם). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פסח פ"ח אות כד), הגרישו"א זצ"ל (מבקשי תורה ח"ו עמ' רל) ומנח"י (ח"יד סי' נו). ועי' עוד מש"כ באג"מ (או"ח ח"ג סי' נז)]. ואם שופך על החמץ חומר הפוגמו לגמרי כגון אקונומיקה רשאי לזרקו אף באשפה שבביתו. [מנח"י (שם)].

הכנה משבת ליו"ט

סידור השלחן לצורך יו"ט

אסור להכין משבת ליו"ט ואף מיו"ט ראשון ליו"ט שני אסור, ולכן אין להעמיד השלחנות והספסלים בבית לצורך הלילה, משום הכנה. [רמ"א (סי' תרסז סע' א) ע"פ המהרי"ל]. ואם צריך אותם לצורך היום, וכן אם צריך לסדר אותם שלא יהא נראה הבית כחורבה, מותר לסדר אותם. [מ"ב (ס"ק ו)].

לקיחת חפצים בשבת לצורך מוצ"ש (במקום שיש עירוב)

אף דבר שאינו מלאכה רק טרחא, כגון הבאת יין משבת ליו"ט, אסור משום הכנה. ומ"מ בשעת הדחק כגון שלא ימצא בלילה בקל, אם עושה כן בעוד היום גדול שלא מוכח שהוא לצורך הלילה מותר. [עי' בחיי"א (כלל קנג אות ו) הובא במ"ב (סי' תקג ס"ק א) ובשעה"צ (אות ב)]. ולפי"ז המתארח במוצ"ש אצל אחרים ורוצה ללכת לשם ולקחת עמו בשבת בגדים לכבוד יו"ט, ואם ימתין לצאת השבת יש בו משום טרחא, רשאי לעשות כן מבעוד יום גדול. [ועי' בשו"ע (סי' שכג סע' ה' וסי' 'תקי סע' ח)].

עושה בטרחא אחת

אם לוקח דברים לצורך מוצ"ש באופן המותר כנ"ל, רשאי להוסיף דבר שמוכח שהוא לצורך מוצ"ש כגון הגדה של פסח, דכיון שעושה הכל בטרחא אחת אין בו משום איסור הכנה. [כן יוצא מדברי המ"ב (סי' שלו ס"ק לג) ע"פ התוספת שבת (ס"ק יב). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון רע"א].

הוצאת מאכלים מהמקפיא

מותר להוציא בשבת מאכלים מהמקפיא (אם אין בהם משום מוקצה) ע"מ להפשירם, אם עושה כן בעוד יום גדול. [ע"פ החי"א (שם) והמ"ב (שם)].

לחמם מאכלים על הפלטה של שבת

אסור לחמם מאכלים על הפלטה לצורך מוצ"ש, אבל אם נהנה מהם בשבת מותר אף אם כוונתו שישאר למוצ"ש (כשאין משום בישול ולא משום חזרה בתחלה בשבת). [עי' בערוה"ש (סי' תרסז אות ב) ובשע"ת (רסי' תרצג), וה"ה בנ"ד. ועי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון רע"א].

הדלקת נרות יו"ט

גם ביו"ט חובה להדליק נרות לכבוד היום. [שו"ע (סי' רסג סע' ה)]. ובערב יו"ט שחל בשבת לא ידליק אלא עד שיהיה ודאי לילה. וכמו"כ לא יכין הנרות בפמוטות ע"מ להדליקם בלילה, אלא יעשה כן במוצ"ש אחרי אמירת ברוך המבדיל בין קודש לקודש. [כן מבואר באלף המגן (סי' תקצט ס"ק ה). וכן ביו"ט א' לא יכין הנרות לצורך יו"ט ב' כמבואר במ"ב (סי' תקיד ס"ק לה)].

אמירת ותודיענו

יו"ט שחל להיות במוצ"ש מבדילין בתפלה על ידי אמירת "ותודיענו" בברכת "אתה בחרתנו". [שו"ע (סי' תצא סע' ב)].

יקנה"ז

יו"ט שחל במוצ"ש מקדש על היין ואומר יקנה"ז. [שו"ע (סי' תעג סע' א)]. דהיינו יין, קידוש, נר, הבדלה וזמן (שהחיינו). [מ"ב (ס"ק ג)]. ואין מברכין על הבשמים בכל מוצ"ש החל בליל יו"ט. ואומרים הבדלה זו מיושב כמו הקידוש (לנוהגים כן כל השנה). [מ"ב (ס"ק ג)]. ועי' בכה"ח (סי' תעג אות כ) שלנוהגים להבדיל בישיבה בכל השנה אם חל מוצ"ש ביו"ט אומרים יקנה"ז הכל בעמידה (לנוהגים לקדש בכל השנה בעמידה). ועי' במאמ"ר (סי' תצח ס"ק ב) שכתי' שנוהגים לברך על הנרות שהדליקו לכבוד יו"ט].

נשים באמירת יקנה"ז

כיון שלכתחלה אין לאשה להבדיל בעצמה במוצ"ש, ה"ה במוצ"ש שחל בהם יו"ט לכתחלה לא תקדש בעצמה אלא תשמע מאחרים. [עי' בשש"כ (פס"ב אות טז)]. והנוהגות בליל הסדר לומר הקידוש מילה במילה יחד עם המקדש כיון שמעיקר הדין נשים מבדילות לעצמן יכולה לומר גם ההבדלה של יקנה"ז. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פס"ב הגה כז)], ומ"מ י"א שברכת האש לא תברך. [עי' בה"ל (סי' רצו על סע' ח ד"ה לא יבדילו) דס"ל שאינן חייבות בברכת הנר, וע"כ בנ"ד לא תברך, וכ"כ בשש"כ (פס"ב הגה כז), אולם יש חולקים עליו כמבואר בכה"ח (שם) ובשבה"ל (ח"ז סי' עז אות ב). ועי' עוד בכל זה בער"פ שחל בשבת (מהדו"ת פכ"ב אות כז) ובנטעי גבריאל (ע"פ שחל בשבת פל"ח הגה כג)].

הצמדת הנרות

י"א שמותר להצמיד שני נרות ע"מ לברך על אבוקה כמו בכל מוצ"ש, כי אין חשש כיבוי ע"י הפרדתם. [הגרישו"א זצ"ל (יו"ט שני כהלכתו פ"א הגה סח) ואג"מ (או"ח ח"ה סי' כ אות ל)]. ויש מי שאומר שיש לחוש לכיבוי כשמפריד הנרות. ועל כן כדאי יותר באופן זה לברך על נר אחד בלבד. [אור לציון (ח"ג פי"ח הגה ו). ודעת הגרשז"א זצ"ל (יו"ט שני כהלכתו פ"א הגה סז) שלא יחבר הלהבות כי קרוב הדבר שיכשלו באיסור כיבוי כי עלול לטפטף השעוה על הלהבה ולכבותה. אולם דעת האג"מ (שם) דלא חיי' לזה, ע"י"ש טעמו. וכן דעת הגרישו"א זצ"ל (שם)]. ולמעשה יחבר הלהבות וישתדל לכתחלה שהפתילות לא יגעו זו בזו, ואם נגעו רשאי להפרידם. [הגרישו"א זצ"ל (שם). והגריי"ק זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמ' קיא) נהג לחברם].

שאר דיני הכנה

לענין שאר דיני איסור הכנה משבת ליו"ט עי' **בשמעתא עמיקתא** גליון תל"ב.

סדר של פסח

תבשילין זכר לפסח וחגיגה

אף כשחל ע"פ בשבת נוהגין לעשות ב' תבשילין אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה כמו בשאר שנים. [מ"ב (סי' תעג ס"ק כב) דלא כהי"א דס"ל דא"צ ליקח רק תבשיל אחד כנגד פסח דחגיגה אינה באה אז שאינה דוחה שבת].

אמירת מן הזבחים ומן הפסחים בליל הסדר

בברכת אשר גאלנו אומרים "ונאכל מן הזבחים ומן הפסחים". ואם חל ליל הסדר בשבת י"א שיש לומר "ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים". [מהרי"ו (סי' קצג) הובא בט"ז (סי' תעג ס"ק ט). וכן דעת הגר"ח זוננפלד (קונטרס ערב פסח שחל בשבת) והיינו טעמא כי "זבחים" היינו קרבן חגיגה שמביאים בער"פ והיו אוכלין לפני אכילת הפסח כי פח נאכל על השובע, אך בער"פ שחל בשבת אין מקריבין חגיגה זו]. וי"א שאין לשנות משום שכוונת הברכה לשאר שנים שאין ערב פסח חל בשבת. [שע"ת (שם אות כז) וסידור יעב"ץ (סדר הגדה)].

לקבלת גליון "הלכות מצויות לפסח מורחב" ניתן לשלוח בקשה לדוא"ל amikta@amikta.co.il

ניתן להאזין לשיעורי הלכה מבעמח"ם שמעתא עמיקתא שליט"א בקול הלשון – טל': 6761* יש להקיש 3–3–1 שלוחה 65

הגליון הונצח לע"נ גרשון בן משה ז"ל

© שמעתא עמיקתא – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503